UGC-List

deleted
UGC-List

GLOBALLY INDEXED
5.403

Online ISSN -2278-8808
Printed ISSN- 2319-4766

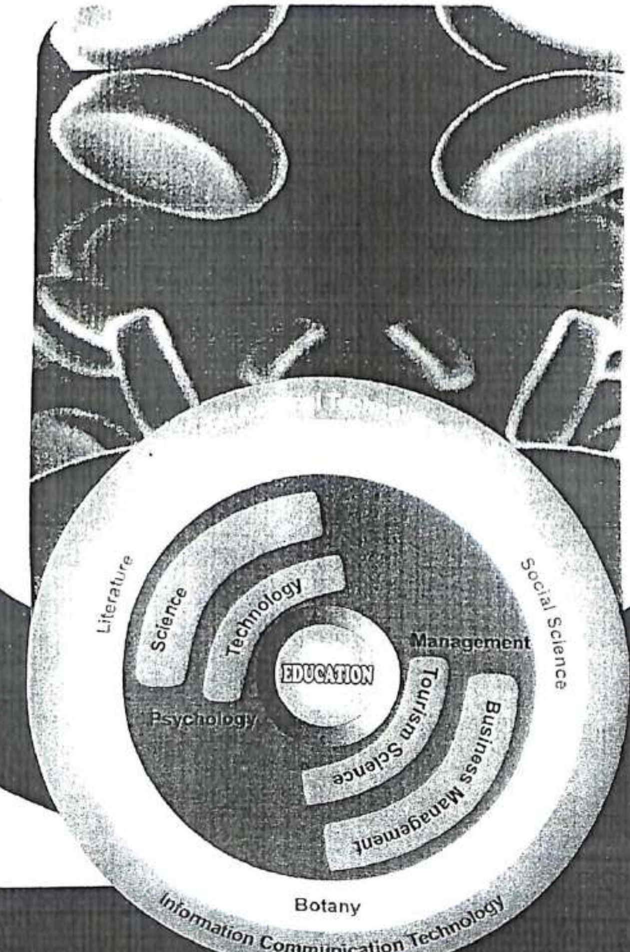

An International
Peer Reviewed

Referred
Quarterly

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

SPECIAL ISSUE JAN-MAR, 2017. VOL. 6, ISSUE -24

EDITOR IN CHIEF : YASHPAL D. NETRAGAONKAR, Ph.D.

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

कृषी विक्रीव्यवस्थेतील फळविक्रेत्यांची भूमिका

प्रा. डॉ. आर. डी. भोसले [१], खांडरे स्वप्नाली रमेश [२]

[१] सहयोगी प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, मनमाड

[२] पीएच.डी संशोधक विद्यार्थी, पदव्युत्तर अर्थशास्त्र संशोधन केंद्र, सहकार महर्षी भाऊसाहेब संतुजी थोरात महाविद्यालय, संगमनेर

प्रस्तावना :

भारतीय शेतीमध्ये पूर्वीपासून विविध फळांचे मोठ्या प्रमाणात उत्पादन घेतले जाते. त्यामुळे अलीकडील काळात भारतातील फलोद्यान व्यवसाय वाढीस लागला आहे. पुढे हरितक्रांती पासून विविध कृषी योजना लागू केल्यामुळे अधिक प्रमाणात फळफळावळ व भाजीपाला यांचे उत्पादन वाढले आहे. शेतीच्या विविधीकरणाच्या दृष्टीने हा व्यवसाय अत्यंत महत्वाचा आहे. भारतीय हवामानात व जमिनीच्या प्रतवारीत विविधता असल्याने जगातील बहुतेक सर्व प्रकारची फळे भारतात उत्पादीत होतात. फळ उत्पादनात भारताचा आज जगात चीननंतर दुसरा क्रमांक लागतो. उत्पन्न निर्मिती, रोजगार संधी , मानवी शरीरास आवश्यक जीवनसत्व आणि परकीय चलन मिळवून देण्यात फळ उत्पादनाचा मोलाचा वाटा आहे. आर्थिक विकास व कृषी विकासात फलोद्यान क्षेत्र अतिशय महत्वाची भूमिका बजावत आहे. म्हणूनच फळ उत्पादन वाढीस प्रेरणा मिळण्याच्या हेतूने फळांच्या उत्पादनाबरोबरच त्यांच्या विक्रीव्यवस्थेलाही अत्यंत महत्व आहे. विक्री हा शेतमलालाच्या उत्पादनाचा शेवटचा टप्पा असून विक्री झाल्याशिवाय उत्पादन प्रक्रिया पुर्ण होत नाही. एकूण शेतमालात फळांचे हंगामी व नाशवंत स्वरुप असल्याने त्यांच्या विक्रीला विशेष महत्व आहे. अंतीम उपभोक्त्यापर्यंत माल पोहचुपर्यंत फळमालाला विपणनाच्या अनेक साखळीतून जावे लागते दर्जेदार व ताजी फळे ग्राहकांपर्यंहत सुस्थितीत पोहवण्याचे कठीण कार्य फळ विक्रेत्यांना करावे लागते म्हणून कृषी विक्रीव्यवस्थेत फळविक्रेत्यांची भूमिका महत्वाची ठरते.

अभ्यासाची उदिदष्ट्ये :

१. फळ उत्पादनाचे कृषी उत्पादनातील महत्व अभ्यासणे.

२. कृषी विक्रीव्यवस्थेतील फळविक्रेत्यांची भूमिका अभ्यासणे.

अभ्यासाची पद्धती : प्रस्तुत अभ्यासासाठी दुय्यम आधारसामुग्रीचा वापर केला असुन विषयाशी संबंधित माहिती व आकडेवारी संदर्भग्रंथ, अहवाल व संकेत स्थळे याद्वारे संकलित केली आहे.

फळ उत्पादनाचे महत्व :

भारतीय हवामानात व जमिनीच्या प्रतवारीत भिन्नता असल्याने जगातील बहुतेक सर्व प्रकारच्या फळांचे भारतात उत्पादन घेतला जाते. यामध्ये प्रामुख्याने केळी, अंबा, द्राक्षे, डाळींब, सफरचंद, पेरु, संत्री, अननस, पपई इत्यादी फळांचा समावेश होतो. विशेषत: कोरडवाहू परिसरात बोर व आवळा ही पिके शेतकरी घेवू लागली

[illegible]

[illegible]

तक्ता क्र. १.१ भारतातील फळ उत्पादनातील अग्रेसर राज्य (२०१३-१४)

(००० मेट्रिक टन)

अ. नं.	राज्य	उत्पादन	टक्केवारी
१	महाराष्ट्र	१३४५७.९	१५.१
२	आंध्रप्रदेश	१०५१०.६	११.८
३	गुजरात	८००२.०	९.०
४	तामिळनाडु	७३६९.९	८.३
५	उत्तरप्रदेश	६८८७.५	७.७
६	कर्नाटक	६६५२.४	७.५
७	मध्यप्रदेश	५६९६.०	६.४
८	तेलंगना	४४४१.०	५.०
९	बिहार	४०१३.६	४.५
१०	पं. बंगाल	२९०९.७	३.३
११	इतर	१९०३६.७	२१.४
	एकूण	८८९७७.१	१००.००

(www.mapsofindia. com. 13th Jan 2015)

फळांचे कृषीक्षेत्राबरोबरच कृषी पुरक उद्योग मानवी आहार यामध्येही महत्वाचे स्थान आहे. फळे हा मानवाच्या आहारातील सर्वात जुना व पारंपारिक अन्नघटक आहे. कारण आदीमानव जंगलात वास्तव करत असताना फळे, विविध बीया खाऊन जगत असे. मानवाच्या शरीरास आवश्यक अनेक घटक द्रव्यांचा मुख्य स्त्रोत फळे आहे. अलीकडे वैद्यकशास्त्रामुळे लोक आरोग्याच्या बाबतीत जागरुक झाल्याने शेतीक्षेत्रातील फळ उत्पादनाला विशेष महत्व प्राप्त झाले आहे. आज भारतातील २० ते ४० टक्के लोकसंख्या शाकाहारी पदार्थांचे सेवन करीत असल्याने त्यांच्या आहारात फळांची आवश्यकता असते. जीवनसत्वे आणि खनिजे यांचा मोठा स्त्रोत म्हणुन फळांचे सेवन केले जाते. तसेच 'अ' आणि 'क' जीवनसत्वाचा सर्वोत्तम स्त्रोत फळे असून त्याचबरोबर पोटॅशियम व मॅग्नेशियम खनिजेही मोठ्या प्रमाणात मिळतात. विशेषत: सफरचंद , संत्री, डाळिंब , पेरु, पपई यांच्या सेवनामुळे पचन क्रिया नियंत्रित करण्यास मदत होते असे वैद्यकीय शास्त्रामध्ये सांगितले आहे. मानवाची प्रतिकारशक्ती वाढवण्यास व आजाराशी लढा देण्यास फळ सेवनानी मदत होते. यासर्व वैशिष्ट्यांमुळे फळे मानवाच्या आहारातील महत्वाचा घटक ठरतो.

कृषी विक्री व्यवस्थेतील फळविक्रेत्यांची भूमिका :

फळे आणि भाजीपाला ही नाशवंत व हंगामी कृषी उत्पादन असल्याने दर्जेदार व चांगल्या प्रतिचा माल ग्राहकांपर्यत पोहचवण्यामध्ये फळ विपणन व्यवस्थेला महत्वाची भूमिका पार पाडावी लागते. भारतामध्ये उत्पादित शेतमाल हा नियंत्रित व अनियंत्रित बाजारामार्फत विक्री केला जातो. फळविक्रेचे देखील नियंत्रितआणि अनियंत्रित या दोनही पध्दतीने विक्री केली जाते. या फळ विपणन साखळीमध्ये शेतकरी, दलाल, व्यापारी, अडते, किरकोळ व्यापारी, स्टॉल धारक, फेरीवाले या सर्वांचा सामवेश होतो. या प्रत्येक घटकांचे फळविक्रीतील योगदान महत्वाचे

[illegible] प्रमाणात [illegible] [illegible] ग्राहकांना प्रत्यक्ष फळांची विक्री करतात. ग्राहकांची आवड [illegible] निवड, किंमतीतील चढ उतार, ग्राहकांची [illegible] ग्राहकांना किरकोळ फळविक्रेत्यांना तोंड द्यावे लागते. अशा अडचणी [illegible] परिस्थितीत फळांची [illegible] फळविक्रेत्यांना जिकरीचे ठरते. फळमालांची काळजीपूर्वक हाताळणी करून दर्जेदार फळे ग्राहकांपर्यंत [illegible]ण्याचे काम विक्रेत्यांना करावे लागते.

फळविक्रेत्यांना या सर्व बाबींची पुर्तता करण्यासाठी मोठा खर्च करावा लागतो. म्हणून [illegible] झालेल्या खर्चाची रक्कम फळांच्या किंमतीत समाविष्ट करून फळांची विक्री वाढीव किंमतीला केली [illegible]. फळ बाजारात दलाल किंवा व्यापारी यांच्या तुलनेत किरकोळ फळ - विक्रेत्यांना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे [illegible]. त्यामुळे त्यांची आर्थिक व सामाजिक स्थिती खालावलेली आहे. म्हणूनच कृषी विक्रीव्यवस्थेत [illegible]विक्रेत्यांची भूमिका महत्वाची मानली जाते.

[illegible]र्ष :

आर्थिक सुधारणा काळात भारतीय शेतीत संरचनात्मक बदल होवून फळ उत्पादनाला पोषक वातावरण [illegible]ले. परिणामत: भारतीय फळ उत्पादनात लक्षणीय वाढ झाली आहे. आरोग्याच्या दृष्टीने महत्वाची जीवनसत्वे [illegible]ण्यासाठी फळांची देशांतर्गत व विदेशीतही मोठ्या प्रमाणात मागणी निर्माण होत आहे. समतोल व पोषक आहाराविषयी निर्माण झालेली जागृती, शहरीकरण या कारणांमुळे दर्जेदार व ताजी फळे ग्राहकांपर्यंत पोहचविण्याचे प्रमुख कार्य फळविक्रेत्यांना करावे लागते. ग्राहकांना फळांसारखा पोषक आहार फळविक्रेत्यांकडून उपलब्ध होत असल्याने कृषी विपणन साखळीत फळविक्रेत्यांची स्थान महत्वाचे आहे.

संदर्भ सुची

प्रा. झिमरे अलका (२००१) : *कृषी अर्थशास्त्र, सुयश प्रकाशन, पुणे.*

प्रा. देसाई, *डॉ. भालेराव (२००२): कृषी अर्थशास्त्र आणि भारतातील शेतीव्यवस्था, निराली प्रकाशन, पुणे.*

Singh. H. P.(2011) : Paradigm in Marketing of Horticultural Produce, Indian Horticulture Journals

Gonchhar . K. P. (2010) : Global Scenario of Area, Production of Fruit and Vegetables and Indian Exports, Southern Economist volume - 49 Number – 1

www. google. com.

www. wickipeda. com.